

H. Goedkoop, *Geluk. Het leven van Herman Heijermans* (Dissertatie Leiden 1996, Open domein XXXI; Amsterdam, De Arbeiderspers, 1996, 556 blz., f75,-, ISBN 90 295 1651 8).

Een leesboek. Een móói leesboek. Dat is de biografie waarop Hans Goedkoop in januari 1996 promoveerde. Het onderwerp is Herman Heijermans, romanschrijver, handelaar in huishoudelijke artikelen, koopman in lompen, theaterdirecteur, journalist, socialist en vooral toneelschrijver. In al zijn veelzijdigheid beschrijft Goedkoop hem, met een rode draad waarvan de lezer zich wel vaag bewust wordt, maar die pas in het nawoord echt van de klos wordt afgewikkeld. Heijermans, auteur van het toneelstuk 'Geluk', was een expert in het veroorzaken van ongeluk. Goedkoop beschrijft de ontdekking van dit onthutsende feit in de volgende woorden: 'Toen ik hem in de jaren tachtig voor het eerst in ernst ging lezen, gaf hij mij de indruk dat ik niet was wie ik zijn moest, dat hij iemand op het oog had met een steviger besef van mens en wereld, overtuigd van de vooruitgang, zonder het gewefel dat hem aan zijn tijdgenoten zo vaak stoorde'. Zo, uit één stuk gesneden, waren ook de *Tugendehelde* uit Heijermans' werk. Ze waren bijna onmenselijk vastberaden en doelbewust. Of zat er toch een lekje in hun karakter? Hans Goedkoop begon daar voorzichtig aan te denken toen hem iets opviel: 'Alfred Spier, in *Kamertjeszonde*, neemt zich voor een vrouw te redden, maar veroorzaakt daarmee onbedoeld dat ze haar kinderen verliest en instort. Rafaël, in *Ghetto*, neemt zich voor te leven naar een hogere moraal, maar brengt daarmee vooral teweeg dat zijn geliefde in de gracht springt en zijn vader achterblijft als een gebroken man. Mathijs de Sterke, in *De Opgaande Zon* neemt zich voor in eerlijkheid te handelen, maar het gevolg is dat zijn winkel en zijn dochter naar de knoppen gaan. De Heijermanse helden denken dat ze bouwen aan het nieuwe, maar bereiken iets heel anders: ze vernietigen het oude. Die ontdekking brak mijn beeld van Heijermans hardhandig open'.

De ontdekking die Goedkoop deed is van zo'n groot belang omdat hij veel van zijn biografisch materiaal ontleent aan het werk van Heijermans zelf. Dus de vraag luidt: was Heijermans zelf, de bevlogen auteur van *Op Hoop van Zegen* en *Ghetto*, een Alfred Spier, een Rafaël, een Mathijs de Sterke? Ja, eigenlijk wel.

Heijermans, geboren in 1864, was de zoon van een journalist van de *NRC* in de tijd dat een journalist nog een inktcoelie en een persmusket heette. Opluchting dus voor vader Heijermans toen Herman als jonge jongen een nette betrekking kreeg bij een bank aan de Blaak — de Blaak nog wel! Maar de jonge koopman overspeelde al snel zijn hand: hij begon in zijn vrije tijd te handelen in lompen en in huishoudelijke koperwerk en werd onderuitgehaald door bedrevener kooplieden dan hij. Erger nog: door mede-joden. Om een faillissement te vermijden moest de hele familie bijspringen en de bank zou hem tot zijn laatste snik achter de broek zitten. De schande was groot; de zelfvertwijfeling was erger. Joden, mede-joden: waren het dan toch sjacheraars, leperds? Sommige passages uit het toneelstuk *Ghetto* zijn er een echo van.

En dan Heijermans en zijn keus van vrouwen. Met een natuurtalent voor destructie en zelf-destructie koos Heijermans een jonge, vrijwel analfabete soubrette, Marie Peers, die hij deed scheiden van haar man en haar twee kinderen. Maar het huiselijk geluk dat hij van hun relatie verwachtte, kwam niet. Geheel van zichzelf vervreemd woont ze met hem in Berlijn, en leeft op te grote voet. Een lening, weer zo één die hem tot de dood achtervolgt, is het gevolg. De dochter die ze samen krijgen is zijn enige troost in een huwelijksleven van schelden en schulden. Er volgt een scheiding. De dochter blijft hem trouw, tot hij haar van zich weet te vervreemden: zij wil haar opleiding tot verpleegster afbreken, maar dat vindt vader niet goed. Hij is bang dat ze dan aan het toneel gaat, onder invloed van haar moeder, voorheen de soubrette. En dus mag ze niet op bezoek komen voor ze haar hoofd heeft gebogen voor zijn wil. Tien

dagen voor zijn dood, als hij al zeer ziek is, deelt hij haar dat mee. Het gevolg is dat ze zijn sterfbed niet meemaakt.

Vrienden kan hij niet maken of houden, en in geen enkel gevestigd milieu van geletterde mensen wordt hij aanvaard. De Tachtigers, de kring van Willem Royaards — ze halen hun neus voor hem op. *De Telegraaf* is het milieu waar hij de Falklandjes publiceert, maar hij maakt geen deel uit van de journalistieke wereld, noch van de bohème, noch van de wereld van Gorter of Roland Holst die veel te verijnd zijn voor deze schrijvende mede-socialist die iets bonkigs, solitaires en schlcmieligs heeft. Hij hoort niet tot *ons soort mensen, definitely not*.

Als zijn stukken niet meer lopen, richt hij een eigen toneelgezelschap op. Hij mislukt. Aangrijpend beschrijft Goedkoop hem, grommend, brommend, sigaar in de mond, altijd bijna aan de grond, te bleu om de première van zijn eigen stukken bij te wonen, om te eindigen als een totaal berooide lijder aan kanker. Zijn oude vijand Willem Royaards troost hem op zijn ziekbed en zorgt via een nationale inzameling tenslotte vooreen delging van alle schulden. Fantastisch productief en met immens talent voor het schrijven van drama is Heijermans lange tijd zeer populair bij de gewone mensen die tranen met tuiten huilen bij *Op Hoop van Zegen*. Als hij in 1924 begraven wordt, staan er langs de weg naar de begraafplaats tienduizenden om afscheid van hem te nemen.

Schreef Goedkoop een volmaakt boek? Nee. Elsbeth Etty heeft er in de *NRC* van 26 februari 1996 op gewezen dat wat betreft Heijermans' plaats in de socialistische beweging de context ontbreekt. Zelfs de Russische Revolutie wordt niet genoemd als een fenomeen dat enige invloed op hem had. En misschien kon het hem ook allemaal niks schelen: al die ideologie. Hij schreef over arme mensen in Nederland, en die kwamen vaak ook niet verder dan vóór of tégen Troelstra.

Betreurenswaardiger is dat Goedkoop weinig zegt over de vraag waarom Heijermans op een gegeven moment heeft afgedaan als toneelschrijver. Wat kwam in de plaats van zijn werk; waar gingen de mensen dan naar toe op de zaterdagavond? De biscoop? We lezen het niet.

Maar de omissies staan in geen verhouding tot wat er wél is: een breed opgezette, goed geschreven biografie waarvan de schrijfstijl hier en daar doet denken aan het prozawerk van Heijermans en sommigen van zijn tijdgenoten zelf. De methodologie die Goedkoop voor zichzelf ontwierp, is niet uitgeschreven, maar wel traceerbaar: ieder hoofdstuk markeert een stap in de ontwikkeling van Heijermans. Te bepalen welke beweging van Heijermans een stap was, is het prerogatief van diens biograaf. Die heeft met zorg, toewijding en ook ontroering van het voorrecht dit leven te mogen beschrijven, gebruik gemaakt.

Tessel Pollmann

J. Helsloot, *Vermaak tussen beschaving en kerstening. Goes 1867-1896* (Dissertatie Rotterdam 1995, Publikaties van het P. J. Meertens-instituut XXIV; Amsterdam: P. J. Meertens-instituut, 1995, xi + 597 blz., f79,90, ISBN 90 70389 47 9).

Het P. J. Meertensinstituut, dat bij de gretige lezers van de romancyclus *Het Bureau* van J. J. Voskuil toch stellig de indruk wekt aanvankelijk ernstig te lijden aan ongerichte verzamelwoede, heeft de laatste jaren het onderzoeksprogramma aanzienlijk bij de tijd weten te brengen. Het proefschrift van Helsloot is daar een uitstekend voorbeeld van. In een langzamerhand omvangrijke reeks studies over het zogenaamde 'beschavingsoffensief' heeft hij een onmisbare bijdrage geleverd — zeer bescheiden aangeduid als 'een bouwsteen' — aan de discussie. In een wel buitengewoon omvangrijk en doorwrochte studie heeft hij zich geworpen op de